

## ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХҮНИЙ ДҮР ТӨРХ СУДЛАЛЫГ АШИГЛАЖ ИРСЭН НЬ

**Г.Бямбадорж**

*Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн  
эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш,  
магистр, цагдаагийн дэд хурандаа*

**Товчлол:** Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд гэмт хэрэгтнүүдийн дүр төрх, онцлог содон шинж, тэмдэгийг гадаадын зарим улсад тухайлбал, Швейцар, Герман, Франц, АНУ, ОХУ-сад криминалистикийн дүр төрх судлалын ухааныг үүсгэн хэрхэн хөгжүүлж, үйл ажиллагаандаа ашиглаж байсан талаар товч авч үзлээ.

**Түлхүүр үгс:** Криминалистик, тоо бүртгэл, дүр төрх, онцлог содон шинж, хэмжээ

**Үндсэн хэсэг.** Криминалистикийн шинжлэх ухаанд хүний дүр төрх судлал нь мэдлэгийн нэгэн тусгай салбар болж хөгсөн байна. Энэ нь хүний гадаад төрх байдал, түүний ангилал, онцлог, шинж чанарын талаар авч үздэг.

Хүний дүр төрхийг судлах, түүний шинж тэмдэгийг тодорхойлох үйл явц МЭӨ 4-р зууны үед Эртний Египтэд зугтаж гарсан хүмүүсийг хайх зорилгоор тэдний гадаад төрх, нас, өндөр, зургийн онцлог, арьсны өнгө, үс, нүд, нүүрний хэлбэр гэх мэтийг шинж тэмдэгийг ашиглан эрэн хайж байжээ.<sup>1</sup> Тухайлбал, түүхч И.Ф.Крыловын тэмдэглэлд МЭӨ 4-р зууны эхэн үед Аристогены залуу боол, Крисиппусын хүү Александрия руу зугтав. Боолын нэрийг Херман, хоч нь Нейлос. Тэрээр Сирийн уугуул 18 настай, тэрээр дунд зэргийн өндөр, сахалгүй, шулуун хөлтэй, уруулын зүүн хэсэгт сорви, хамрын зүүн талд тууралттай, нөмрөг, арьсан хормогчтой боолыг эрэн сурвалжилж барьсан тухай тэмдэглэсэн байна.

Түүнчлэн гадаад шинж тэмдгүүдийг тайлбарлах үйл явц үргэлжилж XVIII зууны төгсгөлд Оросын Холбооны Улсад гэмт хэрэгтнүүдийн гадаад төрх байдлын талаархи мэдээллийг бүртгэлийн дэвтэрт тэмдэглэж байсан нь 1843 онд олджээ.

Францын Эрүүгийн цагдаагийн үүсгэн байгуулагч "Сурте" цагдаагийн газарт бүртгэлтэй байсан бүх гэмт хэрэгтнүүдийн тухай мэдээллийг цуглуулж архив байгуулжээ. Уг архивт гэмт хэрэгтнүүдийн нэр, үйлдсэн гэмт хэргийн төрөл, гадаад төрхийг тодорхойлж бичжээ.

1829 онд Парис хотод Шүүгчийн дэргэд гэмт хэрэгтнүүдийг олж тогтоох зорилгоор бүртгэлийн карт хөтлөж хадгалах ажлыг эхлүүлж бүртгэгдсэн гэмт хэрэгтнүүдийн нэрээр картуудыг цагаан толгойн үсгээр дараалан хэдэн арван жилийн турш байрлуулсан байв.<sup>2</sup>

Ийм картын индексийг ашиглан цагдаагийн байгууллагаас саатуулагдсан хүний хэн болохыг тогтоох боломжтой байсан. Гэхдээ тэр нь жинхэнэ овог, нэр эсэх нь эргэлзээтэй байв. 1870-аад оны сүүлчээр хэдэн сая ийм карт цуглуулсан байсан ч шүүхийн танхимын үр ашиг тийм ч өндөр биш байв.

Гэмт хэрэгтнүүд зургийг 1840-өөд онд авч эхэлсэн бөгөөд гэрэл зургуудыг бүртгэлийн картад нэмж оруулан 1874 оны 1-р сараас эхлэн Парисын цагдаа нар гэмт хэрэгтнүүдийн гэрэл зургийн цомгуудыг цуглуулж эхлэв. Берлиний Эрүүгийн цагдаагийн

<sup>1</sup> Крылов И.Ф. Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы. Л., 1975. С-78

<sup>2</sup> Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. М., 1974. С-98

газарт 1876 онд гэмт хэрэгтнүүдийн зургийн цомгийг нэвтрүүлж, тэнд байгаа гэрэл зургуудыг гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд ашиглаж байжээ.

Харин Америкт 1820-1850 оны хооронд хүний гадаад шинж чанараас зан авир, зан байдлын талаар дүгнэлт гаргахыг оролдсон. Хүний гаднах шинж чанаруудыг дотоод бие махбодийн шинж чанаруудтай өөрөөр хэлбэл тархины хэлбэрийг харьцуулахыг оролдсон бөгөөд энэ нь мэдэгдэхүйц дэвшил байв.<sup>3</sup>

Дарвины онолыг суурь болгон ашигласан хүмүүсийн нэг Ломбросо юм. Тэрбээр гэмт хэрэгтнүүд нь гэмт хэрэг үйлдээгүй хүмүүс шиг хувьсан өөрчлөгдөөгүй бөгөөд гэмт хэрэг нь гэмт хэрэгтнүүд ба гэмт бус хүмүүс хоорондын биологийн ялгаанаас үүдэлтэй гэж үзэж байв.

Ломбросо нь ноцтой гэмт хэрэгтнүүд эрүүгийн шинж чанараа өвлөж, төрдөг гэж тайлбарласан. Тэд хүчтэй эрүү, том шүдтэй, дух нь томорсон, урт гартай байв. Эдгээр төрлийн гэмт хэрэгтнүүд нийт гэмт хэргийн гуравны нэг орчим хувийг эзэлж байжээ.<sup>4</sup>

Иймд гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй, хорих ял шийтгэгдсэн, хорихоос өөр төрлийн ял шийтгэгдсэн зэрэг судалгаанд дээр дурьдсан онцлог содон шинж тэмдэг, хувийн зан төрх байдал зэргийг судалж объектын судалгаанд тусгах онол, практикийн ач холбогдолтой байна. Үүнийг хорих ял эдлээд суллагдсан хүмүүсээс дахин гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгэгдсэн тоо үзүүлэлтээр тайлбарлаж болох юм.

1860 онд Лувены шоронгийн дарга Стивенс Швейцарь хоригдлуудын бие махбодийн хэсгийг хэмжиж, үр дүнг бүртгэлийн картан дээр бичиж эхлэв. Стефенсийн үйл ажиллагааг түүний гадаад үзэмжээс хамааран хүний гэмт хэргийн бүртгэл эхэлсэн гэж үзэж болно. Гэсэн хэдий ч Парисын цагдаагийн албан тушаалтан Альфонс Бертиллон үүнийг антропометрийн таних нэрээр боловсруулсан бөгөөд ийм бүртгэлд суурилсан шинжлэх ухааны аргыг Францад бодитоор хэрэгжүүлжээ. Бертлон энэ системд орж, антропологийн судалгааны арга зүйг антропологичдоос суралцсан байжээ.

Энэ тогтолцооны үндэс суурь нь Бельгийн эрдэмтэн Адольф Куэтлет хүний биеийн хэмжээ өөрчлөгдөх нь тодорхой хууль тогтоомжийн дагуу явагддаг, хүн бүрийн хувьд биеийн хэсгүүдийн хэмжээсийг тус тусад нь хийх санаа сэджээ.

Ингээд хоригдлуудыг бүртгэхдээ Берилллон хэмжилтийн аргыг баяжжуулж зогсож буй өндөр, сунгасан гарны урт, суух өндөр, толгойны урт, өргөн, баруун чихний урт, өргөн, зүүн хөлний урт, дунд хурууны урт, зүүн гарын хурууны урт, зүүн гарын гарын урт, нүдний цахилдагийн өнгийг мөн тэмдэглэсэн бөгөөд үүнийг тодорхойлох тусгай хүснэгтийг боловсруулсан бөгөөд энэ өнгийг долоон бүлэгт хувааж бүртгэдэг байжээ.

Парист 1882 онд Альфонс Бертиллоны санал болгосон эрүүгийн бүртгэлийн системийг туршлагаас үндэслэн 1888 онд Францын засгийн газар баталж, зөвшөөрсөн бөгөөд энэ үеэс эхлэн гэмт хэрэгтнүүдийг бүртгэх үндсэн систем болжээ. Үүний дараа ОХУ-ын нэрт судлаач В.И.Лебедев “Гэмт хэргийг илрүүлэх урлаг” гарын авлагадаа Бериллоны системийн дагуу тусгай тэмдгийг судлах дараах журмыг зааж өгсөн байдаг: 1 - зүүн гар, 2 - баруун гар, 3 - нүүр ба хүзүү, 4 - цээж, 5 - ар тал, 6 - хөл<sup>5</sup> гэсэн дараалал тогтоожээ.

Үүний зэрэгцээ В.И.Лебедев өөрийн судалгааны ажлаараа тухайн этгээдийн гарын хурууны үений үрэвсэл байгаа эсэх, гарын хуруу, гарын алганы гадна болон дотор талд онцлог

<sup>3</sup> [https://en.wikisource.org/wiki/1911\\_Encyclop%C3%A6dia\\_Britannica/Monboddo,\\_James\\_Burnett,\\_Lord](https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Monboddo,_James_Burnett,_Lord)

<sup>4</sup> Lombroso, C. (1876). *L'uomo delinquente* [Criminal man]. Milan, Italy: Hoepli

<sup>5</sup> См.: Лебедев В. И. Искусство раскрытия преступлений. СПб., 1912. С. 29.

содон шинж тэмдэг, шарх сорви байгаа эсэх гэх мэт өвчин эмгэг, хөхөрсөн, тайруулсан гэх мэт төрөлхийн болон үүссэн бусад шинж чанаруудыг тусгасан байна.

ОХУ-сад Антропометрийг анх 1890 онд Санкт-Петербургт нэвтрүүлсний дараа нэмж 12 антропометрийн товчоог нээв. Антропометрийн систем нь хүнийг бүртгэх, танихад чухал хэрэгсэл болж байв. Гэсэн хэдий ч нэг хүнийг дахин хэмжихдээ хэмжилт хийж байсан хүний олж авсан мэдлэг чадвараас шалгаалж үр дүн өөр өөр байсныг урьдчилан мэдэж, нэг хүний давтан хэмжилт хийх хүснэгтийг боловсруулсан хэрэглэсэн үр үртэй байв.<sup>6</sup>

Түүнчлэн бүртгэлийн мэдээллийг зөв уншихын тулд ижил агуулгатай ижил нэр томъёог ашигласан. Альфонс Бериллилоны хэлснээр тайлбарын дараалал нь дараах байдалтай байв. Үүнд:

-Дух, хамар, баруун чих, уруул, ам, эрүү, хөмсөг, зовхи, нүдний шил, нүдний залгуур, дотогшоо, үрчлээ, нүүрний нүүрний нүүрний дүүрэн байдал, зууван.

-Нүүрний элемент бүрийг харьцангуй хэмжээ, төрөл, өнгөөр нь тэмдэглэх нь зүйтэй. Тэдгээрийн гадаад төрх шинж чанаруудыг хэдий чинээ сайн тодорхойлж чадах тусам хөрөг зураг нь амаар гарч ирэв.

Гэсэн хэдий ч амаар тайлбарлах аргачлал нь тодорхой, бодлоготой байсан ч нэлээд төвөгтэй болж хувирсан. Зөвхөн хамгийн чадварлаг ажилчид л энэ техникийг бүрэн эзэмшиж, хайлтын ажилд амжилттай хэрэгжүүлж байжээ.

Швейцарын Лозаннагийн их сургуулийн профессор Рудольф Арчибалд Рейс Алфонс Бериллилоны аргаар хүнийг таних, үүний тулд нүүрний хэсгүүдийн зургийг түүний бие даасан элементийн схем зургаар хавсаргасан байв. Рейсийн үзэж буйгаар эдгээр зурагнууд нь уншигчдын анхаарлыг тухайн хүний нүүрний онцлог шинж чанарт анхаарлаа хандуулж, түүнийг санахад нь туслах ёстой. Рейс мөн гадаад төрх тэмдгийг тодорхойлох тусгай дижитал кодыг боловсруулсан бөгөөд үүний тусламжтайгаар гэмт хэрэгтнүүдийн дүр төрхтэй холбоотой мэдээллийг телеграфаар дамжуулах боломжтой болгожээ.

Герман Улсад 1925 онд Берлиний Эрэн сурвалжлах хэлтсийн дарга Ханс Шнайкертын хүний онцлог содон шинж тэмдгүүдийн тухай сургааль ном хэвлэгджээ. Энэ бүтээлд хүний гадаад төрхийн анатомийн болон функциональ шинж тэмдгүүдийг биеийн байдал, дохио зангаа, харц, нүүрний хувирал, хөдөлгөөн, хувцаслалт зэргийг нэмж тодорхойлж гэмт хэрэгтнүүдийн дүр төрх, сураггүй алга болсон болон хэн болох нь тогтоогдоогүй цогцосыг тогтоох таних зэрэгт үр дүнтэй ашиглаж байсан нь цагдаагийн үйл ажиллагаанд ахиц гарч байжээ.<sup>7</sup>

ОХУ-ын судлаач Н.В.Терзиев 1950 онд Шүүх эрх зүйн сурах бичигт криминалистикийн шинжилгээ хийхэд ажиглагдах ёстой үндсэн дүрмийг тусгасан. Тэрээр тэдгээрийг 1951 онд хэвлүүлсэн “Криминалистикийн тухай” сэдэвт лекцэндээ нарийвчлан тайлбарласан байдаг. Мөн 1956 онд “Гадаад дүр төрхөөр нь хүний бие махбодоор танин мэдэхүй” хэмээх бүтээлдээ нарийвчлан судалж тусган хэвлүүлжээ.

ОХУ-ын нэрт эрдэмтэн А.А Гусев 1960 онд “Гадаад төрхөөрөө таних байдлыг тогтоох зорилгоор шүүх эмнэлгийн үзлэгийг зохион байгуулах аргачлал” бүтээл нь цагдаагийн үйл ажиллагаанд ялангуяа гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд ихээхэн үүрэг гүйцэтгэсэн.

<sup>6</sup> [https://studref.com/323712/pravo/gabitoskopiya\\_kriminalisticheskoe\\_uchenie\\_vneshnem\\_oblike\\_cheloveka](https://studref.com/323712/pravo/gabitoskopiya_kriminalisticheskoe_uchenie_vneshnem_oblike_cheloveka)

<sup>7</sup> См.: Криминалистика. Техника и тактика расследования преступлений. М., 1938. Ч. 1. Разд. 1.

Энэхүү сургалтын арга зүйн гарын авлагад тодорхой үзлэг шалгалтын үндсэн дээр зургаас гаднах шинж тэмдгийг судлах үндсэн аргуудын тодорхойлолтыг өгч, зурагнаас гаднах шинж тэмдгүүдэд дүн шинжилгээ хийх зөвлөмжийг гаргаж, шинж тэмдэг, шаардлагын найдвартай байдлыг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг тодорхойлсон байна.

ОХУ-ын эрдэмтэн А.Ю.Пересункин 1960 онд гэмт этгээдүүдийн гадаад шинж тэмдгийг судалж гадаад төрх байдлын шинж тэмдгүүдийн тогтолцоог танилцуулсан бөгөөд үүндээ анатомийн, үйл хөдлөлийн, дагалдах шинж тэмдгүүдийг тусгаж өнөөг хүртэл хөгжиж иржээ.<sup>8</sup>

АНУ-ын криминологич Готтфредсон, Хирчи нар гэмт хэрэгтнүүдийн талаарх судалгаануудаас олж мэдсэн зүйл дээр үндэслэн онол гаргахыг зорьжээ.

Тэдний судалгаагаар гэмт хэрэгтнүүд өөрийгөө хянах чадвар багатай болохыг мэдэж гэмт хэрэг үйлдсэн цаг хугацаа, хүйс, үндэс угсаа, гэмт хэргийн төрлөөр нь эрүүгийн үйлдэл, зан үйлийг тайлбарлажээ.

Өөрийгөө хянах чадварыг өөрсдийгөө ямар нөхцөл байдалд байгаагаас үл хамааран хүмүүс гэмт зан үйлдлээс зайлсхийх хандлага гэж тодорхойлсон.

Мөн өөрийгөө хянах чадвар багатай хүмүүсийг зан байдал, хандлагыг нарийвчлан судалж тогтоосон байна. Тухайлбал: Тэд тэсвэр хатуужил султай, хувиа хичээж хайхрамжгүй ханддаг, гэр бүл, нөхөрлөл, мэргэжлийн хувьд хэвийн байдагч ерөнхийдөө тогтворгүй хандлага илэрдэг, бухимдалд хамгийн бага тэвчих чадвартай, зөрчилдөөнд амаар бус бие махбодийн хувьд хариу үйлдэл үзүүлэх хандлагатай, эрдэм шинжилгээ, танин мэдэхүйн чадвар эзэмших, үнэлэх чадвар бага байдаг гэжээ.<sup>9</sup>

Эдгээр шинж чанаруудаас шалтгаалан өөрийгөө хянах чадвар багатай хүмүүс зөвхөн гэмт хэрэгт холбогдоод зогсохгүй тамхи татах, мансууруулах бодис хэрэглэх, хууль бус бэлгийн хавьталд орох зэрэг эрсдэлтэй байдаг нь судалгаагаар нотлогджээ.<sup>10</sup>

Иймд гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй, урьд өмнө гэмт хэрэг үйлдэж, ял шийтгэгдсэн, өөрийгөө хянах чадвар султай сэтгэцийн өвчтэй зэрэг хүмүүсийн зан байдлыг судалж объектын судалгаандаа тусгах нь зүйтэй.

Шинжлэх ухаан, технологийн дэвшил, компьютерийн техник хэрэгслийг хүний үйл ажиллагааны бүхий л салбарт нэвтрүүлж XX зууны сүүлийн арван жилдүүдэд гадаад дүр төрхийг тодорхойлох, судлах ажилд компьютер ашиглах боломжийн талаар судалгаа хийж эхэлсэн бөгөөд өдгөө XXI зуунд хиймэл оюун ухаан ашиглаж төрөл бүрийн програм хангамж үйл ажиллагаандаа ашиглаж байна.

## Дүгнэлт

Дээрх бүхнээс дүгнэн үзвэл цагдаагийн байгууллагын объектын судалгаанд баримтлах онол, үзэл баримтлалыг эрдэмтэн, судлаачид цогц байдлаар судлаагүй, объектын судалгаанд баримтлах онол, үзэл баримтлалыг тодорхойлох, хөгжүүлэх шаардлагатай байна. Тухайлбал, Цагдаагийн байгууллагын объектын судалгааны бүрэлдэхүүн хэсэг болох гэмт хэрэг үйлдэгчдийн судалгаа, архаг архичдын судалгаа, гэмт хэрэгт холбогдогчийн судалгаа, эрэн сурвалжлагдаж буй этгээдүүдийн судалгаа, түгшүүр төрүүлэгчдийн зэрэг судалгаанд дээр

<sup>8</sup> См.: Пересункин А. Ю. Установление личности по признакам внешности (словесный портрет). М., 1960; П

<sup>9</sup> Gottfredson, MR, & Hirschi T. (1990). A general theory of crime. Stanford, CA: Stanford University Press.

<sup>10</sup> Perrone, D., Sullivan, C., Pratt, TC, & Margaryan, S. (2004). Parental efficacy, self-control, and delinquent behavior: A test of a general theory of crime on a nationally-representative sample.

дурьдсан криминалистикийн дүр төрх судлалын ухааныг өргөнөөр ашиглаж үйл ажиллагаандаа хэвшүүлэн, гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд үр дүнтэй ашиглаж болох юм.

Нөгөө талаар объектын судалгаанд авагдсан этгээдийн гэмт хэрэгт холбогдсон, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн дүр төрхийг судалж тогтоох нь тухайн этгээдийн болон түүний гэр бүлд байгаа хүмүүсийг гэмт хэрэгт өртөж хохирох, гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой байж болох юм.

Цагдаагийн байгууллагын тоо бүртгэл хийх, хөгжүүлэх, өргөтгөх, гүнзгийрүүлэх, сайжруулах, боловсронгуй болгох үйл явц нь судалгааны объектыг танин мэдэх үйл явцын дараа явагддаг процесс гэж үзэж болохоор байна.

### **Санал**

1. Цагдаагийн байгууллагын тоо бүртгэл хөтлөх үйл ажиллагааг хөгжүүлэх, цаашид боловсронгуй болгох чиглэлээр шинжлэх ухааны суурь болон хавсрага судалгаа хийж, үр дүнг практикт нэвтрүүлэх;

2. Судлагдаж буй этгээдийн талаар өргөн мэдээлэл агуулсан, тухайн этгээдийн дүр төрхийг тусгасан субъектын судалгаа хийх загвар боловсруулж ашиглах;

3. Криминалистикийн тоо бүртгэл, хүний дүр төрх судлалын ухааныг ашиглан цагдаагийн байгууллагаас объектын судалгаа хийх ажлыг хөгжүүлэх, шинэчлэл хийх зэрэг санал дэвшүүлж байна.